

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Låt inte maten tysta mun!

En studie om genus och makt under förskolans måltider

Emmy Segerlind

Examensarbete inom lärarutbildningen, Lau390

Handledare: Karolina Westling

Examinator: Marita Rhedin

Rapportnummer: VT12 1120 5

Förord

Denna studie hade inte kunnat genomföras utan förskolornas hjälp. Tack till er för att jag fick observera och skriva om er verksamhet. Tack också till de föräldrar som tillåtit mig att videofilma era barn. Och till min handledare Karolina Westling som snabbt svarat på mail och stått ut med mina frågor under arbetets gång. Tack!

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom Lärarprogrammet LP01

Titel: Låt inte maten tysta mun! En studie om genus och makt under förskolans måltider

Författare: Emmy Segerlind

Termin och år: Vt-12

Kursansvarig institution: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap

Handledare: Karolina Westling

Examinator: Marita Rhedin

Rapportnummer: VT12 120 5

Nyckelord: Genus, jämställdhet, förskola, måltid, norm, kön

Sammanfattning:

Denna uppsats behandlar förskolans måltider sett ur ett genusperspektiv. Studiens syfte är att undersöka hur förskolors genus och jämställdhetsarbete tar sig uttryck under lunchen. Frågeställningarna har varit: På vilket sätt tar förskolans genusarbete sig i uttryck under lunchen? Vilka typer av egenskaper och ideal görs synliga? Vad kan de ha för inverkan på barns identitetsskapande och samhällets normer? Dessa frågor är viktiga att undersöka för att på så sätt synliggöra och problematisera hur vi som lärare kan bemöta alla barn på ett sätt som inte är beroende utav vilket kön barnet har. Det är också viktigt för att vara medveten om vilka normer och värderingar som görs synliga och vad de i sin tur kan göra för barns identitetsskapande.

Studien är av en kvalitativ typ och har genomförts genom att göra observationer på två olika förskolor i Västra Götalandsregionen. I resultatet av studien framkom det att det i huvudsak finns två olika sätt att arbeta med jämställdhet i förskolorna; ett kompensatoriskt sätt och ett könsneutralt sätt. Vidare visar resultatet att det främst är ett sorts ideal som görs synligt under lunchen, vilket kan kopplas ihop med det hegemoniska maskulinitetsidealet. Det har också framkommit att flickor och pojkar kategoriseras utefter deras kön och förväntningarna på dem är olika beroende på vilket kön de har. Slutsatsen av resultatet är det är viktigt att lyfta upp och synliggöra fler ideal än det som vanligtvis görs synliga i samhället.

Innehåll

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte	2
1.2 Bakgrund	2
1.2.1 Styrdokument	2
1.2.2 Begrepp	3
2 Tidigare forskning	5
2.1 Identitet och socialisation	5
2.2 Vad är genus?	5
2.3 Genus och förskolan	7
2.4 Jämställdhetsarbete i förskolan.....	8
2.4.1 Kompensatoriskt perspektiv	8
2.4.2 Könneutralitetsperspektiv.....	8
2.4.3 Normkritisk pedagogik.....	9
3 Metod	11
3.1 Val av metod	11
3.2 Insamling av material	11
3.3 Avgränsningar, urval och etiska aspekter.....	11
3.3.1 Presentation av förskolorna	12
3.4 Genomförande	12
3.4.1 Tillfälle 1	13
3.4.2 Tillfälle 2	13
3.4.3 Tillfälle 3	13
3.4.4 Tillfälle 4	13
3.5 Tillförlitlighet	13
4 Resultat.....	15
4.1 Observation 1	15
4.2 Observation 2	16
4.3 Observation 3	17
4.4 Observation 4	18
4.5 Analys av observationer	19
4.5.1 Hegemoni	19
4.5.2 Normativ femininitet	19
4.5.3 Könneutralitet eller kompensation.....	20

4.5.4 Styrdokument	21
4.5.5 Sammanfattning.....	22
5 Diskussion	23
5.1 Vilka egenskaper premieras?.....	23
5.2 Hur tar sig lärarnas attityder till genus i uttryck?	23
5.3 Maskulinitetsidealet.....	24
5.4 Styrdokument	24
5.5 Sammanfattning.....	25
5.6 Slutsats	25
5.7 Vidareutveckling	26
Referenser.....	27
Bilaga 1.	29

1 Inledning

Denna studie syftar till att undersöka hur pedagogers sätt att se på genus tar sig uttryck under måltiden. Undersökningen problematiserar även hur dessa olika sätt att arbeta med genus inverkar på barns identitetskapande. Studien har endast fokuserat på måltiderna, då en avgränsning behövs för att studera problemet närmre. Däremot menar jag att det går att applicera undersökningens övergripande syfte och frågeställningar på den resterande verksamheten.

Måltiderna på förskolan är den stund på dagen som pedagogerna verkligen har en chans att kommunicera med barnen. Det är en stund då alla är samlade och pedagogerna har möjlighet att se alla barn. Det är även en stund som borde tas väl om hand eftersom det under måltiden finns tid till samtal där normer och värderingar kan lyftas upp och diskuteras. Måltiden kan bli så mycket mer än bara en måltid. Jag har märkt, efter mina VFU-perioder, att måltiden ofta blir slentrianmässig och pedagogiken sätts då åt sidan. I uppstarten till denna studie var min förståelse för genus och jämställdhetsarbete i skolan något skral. Mina kunskaper kring ämnet hade endast inhämtats under min utbildning och jag anser att dessa frågor bara har behandlats ytligt. Mitt intresse för dessa frågor väcktes i huvudsak under kursen Lau225 då frågor om hegemoni, maskulinitet och normativ femininitet behandlades. Utifrån mina tankar om detta väcktes en tanke om ett examensarbete som i större utsträckning skulle behandla dessa begrepp utifrån förskolans arbete.

En studie av måltiden kan verka som ett verktyg för att synliggöra lärares omedvetna normer för att sedan diskutera och reflektera över vad normerna har för inverkan på verksamheten. Att just granska måltiden ur ett genusperspektiv kan ge verktyg för att noga undersöka hur normer, som har med kön och genusskapande att göra, kommer till uttryck. Detta för att sedan på nytt reflektera över vad de kan göra för barns könsidentitetskapande. I läroplanen för förskolan (Lpfö98/10) står det att vuxnas bemötande är en viktig del i barns identitetskapande och det bör då även gälla en sådan vardaglig del som måltiden. Skolverkets Allmänna råd menar också att arbetet med jämställdhet bör:

1. bedrivs systematiskt och långsiktigt, rikta sig till alla samt vara en del i det vardagliga arbetet,
2. baseras på kunskap om hur diskriminering, trakasserier och kränkande behandling uppstår och vilka faktorer som skapar en trygg miljö där alla barn och elever blir respekterade som de är (www.skolverket.se)

Jag menar att det är viktigt att arbetet, för att öka jämställdheten mellan könen, är något som är genomgående i hela verksamheten och att hela arbetslaget är eniga om hur ett sådant arbete bör gestaltas. Ett arbetslag som är samstämmiga och vet hur de vill arbeta ger också ett och samma budskap till barnen. På senare tid har genusforskare som Lenz Taguchi (2011) och Bromseth (2010) kommit fram till att genuspedagogiken, som tar ansats att öka jämställdhet, snarare kan förstärka skillnader mellan könen. Därför anser jag att det är viktigt att undersöka hur lärare arbetar för att öka jämställdhet och verka för det som läroplanen, skollagen och de Allmänna råden menar är grundläggande i förskolan.

1.1 Syfte

Denna studie syftar till att, utifrån ett genusperspektiv, undersöka vilka normer, värderingar och ideal som görs synliga under förskolans måltider. Studien fokuserar på förskolelärnarnas attityder till genus och hur de tar sig uttryck under en sådan till synes ostrukturerad del av verksamheten som måltiden är. Studiens syfte är också att problematisera dessa olika uttryck och analysera vad de kan göra för barns identitetsskapande.

Mina frågeställningar är:

- På vilket sätt tar sig förskolelärnarnas attityder till genus uttryck?
- Vilka typer av normer och ideal görs synliga under måltiden?
- Vad kan de ha för inverkan på barns identitetsskapande?

1.2 Bakgrund

För att få en bakgrund till hur skolor och förskolor skall arbeta med jämställdhet presenteras nedan ett avsnitt, där valda delar ur styrdokument och lagar redovisas.

1.2.1 Styrdokument

Det finns många regler och riktlinjer för hur man skall jobba med jämställdhet och genusfrågor i skola och förskola. Bland annat står det skrivet i skollagen att verksamheten skall arbeta för att öka jämställdheten mellan könen. I skollagens (2010:800) första kapitel står att:

5 § Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor. Var och en som verkar inom utbildningen ska främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling. (2010:800)

Detta stycke är det enda i skollagen som direkt tar upp arbetet med jämställdhet i skolan. Däremot finns det i diskrimineringslagen (2008:567) ett stycke som all skolverksamhet har att förhålla sig till. Det stycket handlar om förbud mot kränkande behandling och diskriminering. Diskrimineringslagen syftar till att ”motverka diskriminering och främja lika rättigheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder” (2008:567 kap 1, 1 §).

Skolverket har skrivit Allmänna råd som riktar sig till alla som verkar inom skola och förskola. I Allmänna råd för arbete mot diskriminering och kränkande behandling (www.skolverket.se) skriver skolverket att arbetet mot diskriminering bör vara en del av det vardagliga arbetet. Det bör också innebära att personalen får kompetensutveckling för att vara medveten om hur arbetet bör gestaltas för att skapa en trygg miljö där alla barn blir respekterade. Skolverket menar också att både personal och barn skall få återkommande tillfällen att diskutera och reflektera över normer och värderingar.

Det bör nämnas att detta endast är råd från skolverket och inte några regler som måste följas, däremot menar skolverket att råden kan användas som stöd till hur skolans lagar och författningar kan tillämpas i verksamheten. På diskrimineringsombudsmannens (DO) hemsida

(www.do.se) finns ytterligare riktlinjer för att förebygga diskriminering i förskolan och för arbetet med likabehandling. DO skriver att alla skolor bör ha ett målinriktat arbete för att förebygga diskriminering. Vidare menar DO att detta bör ske genom samtal så som vid samlingar eller liknande situationer. Sedan i januari 2009 är det förbjudet att diskriminera barn i samband med könsidentitet eller könsuttryck. Det är dock inte förskolornas skyldighet att arbeta förebyggande för att förhindra sådan diskriminering. Däremot är detta något som DO rekommenderar.

Utöver dessa lagar och riktlinjer har förskolan även läroplanen för förskolan (Lpfö98/10) att förhålla sig till. Läroplanen framhäver vikten av jämställdhet mellan könen som en utav förskolan grundläggande värden. Vidare menar läroplanen att de vuxna fungerar som förebilder mot ett sådant förhållningssätt.

Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan ska motverka traditionella könsmönster och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller. (Lpfö98 rev 10)

I läroplanen står det även att alla barn, oavsett kön, skall bli bemötta på lika villkor, ställas inför samma krav och ha samma möjligheter. Förskolan skall aktivt arbeta för att öka jämställdheten och förebygga traditionella könsmönster.

1.2.2 Begrepp

Här följer en kort förklaring till centrala begrepp för studien. Dessa förklaras mer ingående, med referenser, under nästföljande kapitel.

- Genus - Begreppet genus syftar till att beskriva sociala och kulturella skillnader mellan könen. Det är ett begrepp som fokuserar på relationen mellan könen.
- Kön - När begreppet kön nämns i denna undersökning syftar det till ett socialt kön och inte ett biologiskt kön.
- Hegemoni – Begreppet syftar till att beskriva en sorts dominans. Det kan också översättas till ledande ställning. Denna dominans baseras på ett samhälles gällande normer och kan förändras över tid.
- Hegemoniskt maskulinitetsideal – Detta begrepp förklarar den position som maskuliniteten har i vårt samhälle. Den värderas ofta högst och innebär vissa privilegier i olika sammanhang.
- Normativ femininitet- Egenskaper som vanligtvis kopplas ihop med ”rätt” sätt att vara kvinna. Måttfullhet och empati är ord som ofta används för att ringa in dessa egenskaper.
- Könsneutral pedagogik - Förhållningssätt till genuspedagogik, där försök att förminska skillnader mellan män och kvinnor är centralt.

- Kompensatorisk pedagogik – Den kompensatoriska pedagogiken är ett sätt att arbeta inom genuspedagogik. Istället för att fokusera på neutralisering av skillnader, anser man inom den kompensatoriska pedagogiken att flickor och pojkar bör kompenseras för de egenskaper som de inte besitter.
- Normkritisk pedagogik – Centralt i en normkritisk pedagogik är, som hörs i namnet, tanken om att kritiskt granska samhällets normer och värdering. Därmed kan lärare lyfta upp och synliggöra andra konstellationer av varande än de som utgör normen.
- Jämställdhet – Ett begrepp som bättre kan appliceras på förskolan, i motsats till det mer komplexa begreppen genus eller kön.

2 Litteraturgenomgång

I detta avsnitt redovisas delar av tidigare forskning kring ämnet för studien. Stycket börjar med en del som förklarar hur identitetsskapande och socialisation kan förstås, vilket är en central del i uppsatsen syfte och är en inledning till hur detta kan förstås i samband med genus och könsidentitetsskapande. Vidare behandlas en mera övergripande syn på genus och på hur begreppet kan tolkas. Till sist förklaras hur genus kan sättas in i förskolans verksamhet.

2.1 Identitet och socialisation

Att bli en del utav samhället, att socialiseras, börjar redan vid födseln. Samhällets normer och värdering överförs till det lilla barnet i form av omgivningens förväntningar. Att socialiseras betyder att man blir en del av samhället. Wellros (1998) menar att socialiseringen ”består av överföring av värde, normer, föreställningar och handlingsmönster” (s17). Språk, omedvetna beteendenormer, roller, hierarkier och värderingar är alla ”hjälpmedel” i socialiseringsprocessen och de bär alla med sig samhällets syn på hur individen skall komma att vara. Individens identitet är tätt sammankopplat med denna socialiseringsprocess, utifrån den processen skapar individer sin identitet. Identiteten utformas genom samspel, beroende av vilka man möter och vilka föreställningar man möter. Wellros hävdar att identiteten är beroende av hur man blivit bemött. ”Vem och hurdan man är besvaras ofta med hjälp av de svar som betydelsefulla personer i ens omgivning har gett på dessa frågor” (s 83). Således är ens identitet en bild utav de normer man möter under sitt liv. Författaren menar också att identiteten är ett resultat av de identitetsförhandlingar som förts genom att testa olika roller och sätt att vara. En individs könsidentitet formas även den utifrån omgivningens omedvetna föreställningar. Norman (1996) menar att könsdistinktionerna mellan barn blir större ju äldre barnen blir. Vidare menar hon att uttalanden om pojkar och flickors ”naturliga“ egenskaper blir oerhört laddade och meningsfulla ju äldre barn blir. ”[...] inom en given social kontext blir sådana klassificeringar meningsfulla för barnen och inverkar på deras sociala rörlighet och föreställningar de har om sig själva och andra”(Norman 1996, s 128). Vårt språk har också en stark inverkan på identitetsskapandet. Hur och vad vi säger kan bidra till att bekräfta eller motverka traditionella könsmonster. Språket kan bära med sig dolda föreställningar om egenskaper hos könen och kan på så vis medföra att normen lever vidare. Wiklund, Petrusson-Nahlin och Shönback (2011) skriver att pedagogers språk är ett ”starkt maktbärande verktyg” (s91). Och det är därför viktigt att vara medveten om vad ens språk ger för signaler till barnen i förskolan och vad det i sin tur kan göra för deras identitetsskapande.

Identitetsskapande är någonting som ständigt pågår och är därför inte heller det skiljt från förskolans verksamhet. I *Den könde förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete* (SOU 2004:115) som är en utredning gjord utav Delegationen för jämställdhet i förskolan, står det att förskolans läroplan starkt uppmanar till ett ”förändringsarbete som inte gäller barns lärande och kunskapsprocesser i allmänhet utan också deras identitetsskapande processer” (SOU 2004:115, s 23). Tallberg Broman skriver (2009) att det, sett ur ett historiskt perspektiv, läggs mer värde i att socialisera pojkar till män, än det görs att socialisera flickor till kvinnor. Därmed har förskolan och skolan även haft sin roll i att forma dessa könsmonster genom att till mesta del sätta pojkar eller män i fokus. Vidare skriver författaren att detta har funnits med i den pedagogiska forskningen och litteraturen sedan Rousseaus Emile omskrevs i pedagogisk forskning.

2.2 Vad är genus?

Genus är något som hänger ihop starkt med identitetsskapandet och är således också en stor del i formandet av en könsidentitet. Begreppet genus kommer från engelskans *gender*, som

syftar till att beskriva det sociala och kulturella kön individer formas till i och med samhällets normer och värderingar. Kajsa Svaleryd var en utav de pedagoger som arbetade i det jämställdhetsprojekt som genomfördes på Tittmyran/Björntomtens förskola i Gävle under åren 1996-2000. Hon har skrivit om resultatet av projektet och förklarar begreppet genus genom att skriva: "Genus omfattar vårt kulturella, sociala och biologiska kön. Genus är vad det kulturella arvet och det sociala systemet format oss till [...] Begreppet genus fokuserar på *relationerna* mellan könen" (2006 s29). Inom genusforskningen menar man att en människa inte föds till kvinna eller man, det är något som man blir genom ett samhälles normer och föreställningar. I sin bok *Det andra könet* (1949) skrev Simone de Beauvoir det berömda uttrycket "man föds inte till kvinna, man blir det. Denna syn på kön, som ett socialt fenomen, är idag väl utbredd.

Genusforskningen idag söker att lyfta fram idéer och föreställningar om manligt och kvinnligt och undersöker vilka hinder och möjligheter dessa bidrar till. Den moderna genusforskningen menar att könet är konstruerat. Den sociala könsidentiteten formas från den dag du föds, det är omgivningens bemötande, dess omedvetna föreställningar som formar din könsidentitet. Manligt och kvinnligt kan ses ur ett hierarkiskt perspektiv där individens position bestäms utifrån vad som, utifrån samhällets normer, anses som normalt

Positionerna i denna hierarki benämns i termer av hegemonisk, delaktighet och underordnad maskulinitet. Den dominerande positionen bygger på en förgivet tagen uppfattning om vad som är "normalt" och eftersträvansvärt i kulturen (Holm 2005, s 28).

Hegemoni som begrepp syftar till att förklara en sorts dominans. En hegemonisk *diskurs* är den som är ledande, den som har mest makt i samhället. "Hegemony works to perpetuate the status quo by affecting the structures within which people think, so that they find it difficult or impossible to conceive of things in any other way" (Paechter 1998, s3). Med detta menas att hegemoni är uppbyggd utifrån de normer och föreställningar som anses vara normal. Lalander och Johansson (2007) förklarar att teorin om hegemoni handlar om att det konstant sker en maktkamp i samhället, som har sin grund i samhällets normer. Författarna förklarar begreppet hegemoni genom att skriva "När någon grupp i samhället har makten över vad andra skall tycka och tänka kallas det att de har en hegemonisk position [...]" (s39). Genom en sådan teori kan man se hur maskuliniteten har en överordnad ställning i vårt samhälle. I sin studie av pojkars och flickors studieresultat nämner Holm (2005) begreppet *hegemoniskt maskulinitetsideal* och menar att det i vårt samhälle är de typiska manliga egenskaperna som eftersträvas och anses vara mest värdefulla. Att synas och höras är egenskaper som brukar kategoriseras som typiskt manliga. Män och pojkar förväntas också ta för sig mer. Det skall dock påpekas att det inte endast är män som eftersträvar detta maskulinitetsideal. Kvinnor blir ofta också ofta uppmärksammade när de uppvisar dessa egenskaper, just för att de då faller utanför normen som kvinna. Kvinnor i maktpositioner blir ofta omtalade i termer som kan härledas till de som ingår i maskulinitetsidealet.

Det är inte bara män som har omedvetna förväntningar på sig. Även kvinnor bör agera på ett visst sätt för att passa in i normen som kvinna. Fanny Ambjörnsson är socialantropolog och har skrivit en avhandling som handlar om gymnasietjejjers könsidentitetsskapande. För att ringa in handlingar som anses vara "normala" för en kvinna använder Ambjörnsson (2003) begreppet *normativ feminitet*. Hon menar att ord som måttfull, kontroll, empati och omhändertagande är ord som flickor "skall" ge uttryck åt för att passa in i normen som tjej.

2.3 Genus och förskolan

Förskolan är en plats där samhällets normer i alla högsta grad reproduceras och det är därför viktigt att i förskolan ha en uppfattning om vad genus är och hur man kan arbeta för att förebygga de traditionella könsmönstren. Inga Wernersson är professor i utbildningsvetenskap och har skrivit om genus och dess betydelse i förskolan. Wernersson (2009) använder ordet jämställdhet i frågor som gäller förskolan och dess uppdrag. ”Medan köns-/genusordning kan ses som ett beskrivande och analytiskt användbart begrepp är jämställdhet ett normativt begrepp som explicit föreskriver ett bestämt innehåll i genusordningen”(s9). Jämställdhet är också ett ord som är lättare att applicera till förskolans vardag, då genusbegreppet kan uppfattas som mångtydigt och krångligt. Ohrlander (2011) skriver att det under lång tid har saknats teoretiska verktyg för jämställdhetsarbete i förskolan och att det är först under de senaste 20 åren som ansträngningar att förstå barn ur ett jämställdhetsperspektiv gjort sin väg in i pedagogiska sammanhang. Vidare menar författaren att de var då feministiska forskare började intressera sig för hur vardagslivet, språket och handlingar formar kvinnor och män, som barnets plats inom feminismen förändrades. När detta blev aktuellt kunde barns identitetsskapande uppfattas i samma termer av makt, kön och normalitet, som vuxnas. ”Det inre och yttre sågs med dessa perspektiv som något ihopvävt, något som blir till, formas och vävs *samtidigt* via språk, handlingar och tecken” (Ohrlander 2011, s14). Med detta i åtanke är det då centralt att i förskolan arbeta medvetet med dessa problem. För att jämställdhetsarbetet i förskolan skall fungera menar författarna också att personalen skall utmana de föreställningar om manligt och kvinnligt som ses som självklara. ”Det handlar om att utmana dominerande, förgivit tagna och till synes självklara föreställningar och en strävan att komplicera innebörden av könsmärkta symboler” (Ohrlander s14). Om detta är något som det strävas mot kan de då också, menar författaren, bli möjligt att utmana ”fasta” normer om kvinnligt och manligt.

Det är förskolelärares ansvar att behandla alla barn lika och möjliggöra för dem att skapa en identitet bortom traditionella könsmonster. För att detta skall gå, menar Svaleryd (2006), krävs det mycket kunskap om också lärarens egen roll i könsordningen, för alla är vi en del i genusordningen. Vidare menar författaren att det är oerhört viktigt att i förskolan och skolan arbeta för att uppmärksamma dessa strukturer, för att inte omedvetet medverka till att de vidhålls.

Det är vanligt att man i skolan delar upp barnen i grupper beroende av kön, ofta med motiveringen att det blir lättast så eller att det då blir lugnare. Svaleryd (2006) menar att man skall vara försiktig med en sådan uppdelning. ”Men polariseringen mellan könen finns kvar om denna metod inte sker med stor medvetenhet” (s115). Vidare menar författaren att det är normer och värderingar som skall vara i fokus för arbetet. Fokus skall också ligga vid att finna sin identitet som människa, inte som kön. Det biologiska könet är sedan födseln bestämt, men könsidentiteten är det inte. Svaleryd menar också att det handlar om att komma till insikt om vad normen av manlighet och kvinnlighet är, och att det endast är en norm. ”Normen är en trång kostym som passar få men påverkar många” (Svaleryd 2006, s115). För att aktivt arbeta för att synliggöra dessa normer, krävs det ett synliggörande av normen. I SOU 2004:115 står det också att läsa om vikten av att pedagoger är medvetna om att de faktiskt omedvetet bemöter flickor och pojkar på olika sätt. Först när vi är medvetna om det, kan vi börja arbeta för att faktiskt bemöta alla lika, oavsett könstillhörighet.

Det finns forskning som visar på att flickor och pojkar behandlas på olika sätt, trots intentioner att alla skall bemötas på lika villkor. Med utredningen SOU 2004:115 ville man uppmärksamma hur (o)jämställd den svenska förskolan faktiskt var. Det nämns i utredning en

utav de tydligaste särskiljningar av pojkar och flickor som oftast förekommer i förskolan. De nämner ordet *pojkanik* för att försöka ringa in förväntningar på pojkar. Pojkar anses ofta vara otåliga, högljudda och bråkiga och detta gör att pojkar ofta får det de vill, före flickorna. Detta för att förskolelärarna vill ligga ”steget före” pojkarna för att undvika att pojkarna blir otåliga och högljudda. Däremot fann inte utredningen några som helst begrepp för flickor som kunde liknas vid pojkanik. Emellertid visade det sig att det förväntades att flickorna skulle vara tysta, lugna och följa de regler som finns. De förväntas också hjälpa till mer än pojkarna.

2.4 Jämställdhetsarbete i förskolan

I senare års forskning har det kommit fram att den genuspedagogik som främst kännetecknar jämställdhetsarbetet i förskolan kan ta sig två olika uttryck. Lenz Taguchi mfl. (2011) har undersökt förskolors syn på genusarbete och hur det tar sig uttryck i verksamheten. De nämner ett *kompensatoriskt perspektiv* och ett *könsneutralt perspektiv* och menar att de är dessa två inriktningar som har fått störst genomslag i den svenska förskolan.

2.4.1 Kompensatoriskt perspektiv

I svenska förskolor är det idag vanligt att man angriper genus och jämställdhetsarbetet utifrån en kompensatorisk pedagogik. Det var det jämställdhetsarbete på förskolorna Björntomten och Tittmyran (Svaleryd 2006; Wahlström 2003) som främst har inspirerat till detta arbetssätt. Det som är karaktäristiskt inom den kompensatoriska pedagogiken är synen på att barnen bör bli kompenserade för de ”svagheter” som de ”naturligt” besitter. Det kan till exempel handla om att få flickor att våga vara i centrum eller att pojkar skall kunna hjälpa till (jmf. Dolk 2011; Bodén 2011; Eidevald & Lenz Taguchi 2011). Det är också vanligt att pojkar och flickor delas upp i könshomogena grupper, för att de då skall få utrymme att kunna träna på de egenskaper som de anses behöva. Ett kompensatoriskt arbetssätt bygger på föreställningen att pojkar och flickor är olika och att de skall bli bemötta på olika sätt, detta menar författarna gör att pedagoger kan rättfärdiga att de bemöter barnen på skilda sätt, eftersom det är vad barnen behöver.

2.4.2 Könsneutralt perspektiv

Under 1960- och 70-talet handlade jämställdhetsarbetet i skolan om att få flickor att välja mer ”pojliga” lekar och senare också mer manliga utbildningar och yrken. Under denna period ansågs det viktigt att få in kvinnor i manliga yrken för att de då skulle bli ett mer jämställt samhälle. Tanken var att alla individer oavsett könstillhörighet skulle behandlas lika och ha samma chans att välja. Eidevald och Lenz Taguchi (2011) menar att detta grundade sig i två olika sätt att se på kön. ”Det ena innebär att kvinnor och män i botten förstås som desamma/lika, men att de genom socialisationen blir olika; och det andra att de in grund och botten är essentiellt (biologiskt) helt olika”(s 21). Vidare skriver författarna att tanken om könsneutraliteten innebar att individer, oavsett orsak, skulle ha lika villkor att välja de yrken som inte ansågs falla inom normen för män eller kvinnor. Dock handlade det om att kvinnor skulle ta sig in i de branscher där män dominerade, de som också ansågs ha högst värde. Det förefölls inte lika viktigt att pojkar skulle bli mer som flickor. Därmed menar författarna att det ”neutrala och *naturligt* högst värderade att kvarstå som det manliga och maskulina” (Eidevald & Lenz Taguchi s 22). Eftersom tanken om könsneutralitet kan grunda sig i två helt olika idéer om könets naturliga struktur är denna utgångspunkt en lätt vald väg oavsett om man anser att män och kvinnor i grunden är lika eller olika. Tanken om könsneutralitet är också, enligt författarna, väl utbredd i svenska förskolor. Författarna menar att arbetet med

könsneutralitet ofta kan vara allt annat än just neutral genom att lärare omedvetet lyfter upp det maskulina som norm.

Som ovan förklarar är det inom genuspedagogiken vanligt att arbeta utifrån två olika inriktningar. Eidevald och Lenz Taguchi (2011) kom också fram till att språket har en stor betydelse för lärarnas jämställdhetsarbete. Språket anses ha en central roll i arbetet där det anses vara en strategi för att förändra och påverka. Författarna menar att det är vanligt att lärare i förskolan fokuserar på att inte prata olika till barn beroende på könstillhörighet, men det är också vanligt att lärare gör det motsatta. Det första angreppssättet tyder på ett könsneutralt arbetsätt där det fokuseras på att inte använda ord som duktig, fin eller cool. Det fokuseras istället på att använda beskrivande ord så som mjuk eller skön. Till exempel benämns tröjor som varma eller sköna istället för fina eller, häftiga. Det andra angreppssättet handlar om att faktiskt göra skillnad på språket gentemot pojkar och flickor. Detta kan ses mer som ett kompensatoriskt arbetsätt. Då vill man utmana de traditionella föreställningarna om manligt och kvinnligt i och med språket. De använder ”ett rikt språk till pojkar i vardagen” (Eidevald & Lenz Taguchi 2011, s 29). Flickor uppmanas att stora, starka och modiga och pojkar uppmanas att vara snälla och omtänksamma. Det är viktigt att poängtera att det är just lärarnas språkbruk som anses vara det viktigaste, att det är deras språk som skall göra att barnen blir mer jämställda.

2.4.3 Normkritisk pedagogik

Den senare tidens forskning inom ämnet visar dock på att dessa sätt att fokusera arbetet med genus snarare kan förstärka skillnader mellan könen, än upphäva dem. Bromseth (2010) skriver till och med att genuspedagogiken höjer upp heterosexualiteten som norm och visar på att det är det sättet att leva, som är eftersträvansvärt. Vidare menar författaren att ur sådana perspektiv ses pojkar och flickor som två dikotoma grupper. Bromseth nämner också att genus ofta blir jämställt med dessa skillnader. Dolk (2011) hävdar att genuspedagogiken ofta stannar vid att bekräfta och få syn på dessa skillnader. För att på nytt skapa en grund för jämställdhetsarbetet i förskolan, tycker författaren att vi istället bör fokusera på de mönster som av likheter, skillnader och motstridigheter som kan finnas bland barnen.

Jag menar att om vi försöker observera både skillnader och likheter inom och mellan könsgrupperna, samt hur individuella barn blir olika i olika situationer, skulle det ge oss en mer rättvisande och samtidigt mer komplex bild av vad genus har för betydelse i förskolan. (Dolk s56)

Ett synsätt på jämställdhetsarbete i förskolan som på senare tid har uppkommit är en *normkritisk pedagogik*. Enligt Lotta Björkman (www.bjorkmanspedagogiska.se) handlar en normkritisk pedagogik om synliggörande av normer. Därefter handlar det om möjligheten att välja vilka normer som skall styra en val. Björkman förklarar detta genom att skriva. ”När vi får syn på vilka normer som med sin makt på olika sätt påverkar oss så uppstår möjligheten att välja och förändrade både gällande vårt agerande (varande) och lärande (vetande)” (www.bjorkmanspedagogiska.se). Björkman menar dock att det inte handlar om att normer helt skall försvinna. De behöver finnas för att vi skall kunna leva i vårt samhälle, skillnaden ligger i vad normen gör för vårt liv. Om den påverkar individers frihet att välja är det kanske dags att kritiskt granska hur vi förhåller oss till den. Detta är något som också Björkman (2010) menar är centralt i en normkritisk pedagogik. Hon hävdar att vi genom att utmana normerna som styr vårt agerande kan skapa nya normer för hur vi kan tänka och agera. Ett arbete med normkritik innebär en perspektivförskjutning, man vrider på perspektiven och ser

normer och makt från ett annat håll. Enligt Björkman (2010) innebär en sådan pedagogik ett konstaterande, men också ett agerande för att främja jämställdhet. Vidare skriver författaren att centralt inom den normkritiska pedagogiken är att läraren har koll på sina egna normer, vart man befinner sig någonstans i hierarkin, först då kan läraren ändra de omedvetna valen till mer medvetna strategier för förändring. Detta innebär också att man som lärare bör vara medveten om sina misstag och även se sina misstag, inte som ett nederlag, utan som en del i en utveckling mot ett kritiskt förhållningsätt.

3 Metod

I stycket nedan kommer val av metod för undersökningen att redovisas och motiveras. Det kommer även ett avsnitt med etiska aspekter där det kort förklaras hur materialet från studien har behandlats. En del i kapitlet berör också urval och avgränsningar och till sist finns ett stycke där studiens tillförlitlighet diskuteras.

3.1 Val av metod

Denna studie syftar till att undersöka förhållningssätt, normer och värderingar och är således av en kvalitativ typ där ansatsen att problematisera förskolors attityder till genus är en central punkt. Stukat (2011) menar att den kvalitativa studiens syfte är att ”tolka och förstå [...], inte att generalisera, förklara och förutsäga” (s 36). Jag ville med denna undersökning ta reda på hur lärares attityder till genus och jämställdhet kan se ut och hur detta kan påverka barnens identitetsskapande. Jag ville också ta reda på vilket ideal som görs synligt under måltiden, sett ur ett genusperspektiv. Jag ville även försöka fånga omedvetna normer och värderingar i och med lärares genusarbete. Utifrån detta syfte valde jag att använda mig utav en kvalitativ studie med observationer som metod. Stukat (2011) menar att kvalitativ forskning ofta har kritiserats för att vara för subjektiv, den kan anses vara präglad av forskarens egna tolkningar. Däremot anser jag att denna typ av studie kräver en kvalitativ typ av undersökning, då det handlar om att fånga individers förhållningssätt och det är svårt att mäta med kvantitativa mått. Denna studie är således inte ute efter att generalisera resultat och komma med någon lösning på något problem. Syftet är istället att uppmärksamma, analysera och diskutera samhällsliga fenomen.

3.2 Insamling av material

För att samla empiri till denna studie har observationer använts. Eftersom denna studie har fokus på genus, normer och föreställningar i förskolan, är observation lämplig att använda. Syftet med studien är att fånga de föreställningar om pojkar och flickor som kan förekomma i förskolan. Esaiasson, Giljam, Oscarsson och Wägnerud (2012) menar att observationer som metod är användbara när man vill fånga ”processer eller strukturer som är svåra att klä i ord” (s304). Vidare menar författarna att det finns ett antal tillfällen då observation som metod passar speciellt bra.

- (i) när man vill studera sådant som är så självklart för människor att de inte tänker på att berätta om det i intervjuer; (ii) när man kan misstänka att diskrepansen är stor mellan vad människor säger att de gör och vad de sedan faktiskt gör; (iii) när fokus är på små barn eller andra människor som har svårt att uttrycka sig verbalt. (s304)

Som författarna ovan hävdar passar sig observationer speciellt bra när det handlar om att fånga sådana föreställningar. Observation som metod passar även bra om fenomenet förekommer i ett avgränsat område, så som ett klassrum eller en arbetsplats. Under insamlingen av materialet har jag valt att vara fullständig observatör, jag har försökt hålla mig i bakgrunden för att få ett så reellt resultat som möjligt.

3.3 Avgränsningar, urval och etiska aspekter

Undersökningens fokus har varit på förskolans måltider då jag ville avgränsa studien till en liten del av förskolans verksamhet för att kunna studera det valda problemet närmre. Undersökningen är gjord på två förskolor i skilda områden i Västra Götalandsregionen.

Enligt vetenskapsrådets forskningsetiska principer (www.vr.se), regel 1 och 2, måste forskningsdeltagarna alltid ge sitt medgivande innan medverkan. Forskaren skall också då upplysa deltagarna om vilka villkor som gäller för deras medverkan och även att de när som helst får lov att avbryta sin medverkan. Innan undersökningen påbörjades skickades därför en blankett (se bilaga 1) ut till föräldrarna där de fick godkänna om deras barn fick lov att videofilmas. I bilagan meddelades dock föräldrarna att det filmade materialet skulle raderas efter utförd analys. Att radera forskningsmaterial är inte tillåtet, vilket gjorde att jag var tvungen att komplettera informationen till föräldrarna. Detta gjordes via förskolorna och materialet som är inspelat finns alltså kvar. De medverkande blev där också upplysta om att det insamlade materialet endast skulle användas utav mig. Enligt vetenskapsrådet skall de uppgifter som kan röja identiteten på individer i undersökningen avrapporteras på ett sätt som omöjliggör att det går att härleda till specifika personer. Därför är de namn på individer och förskolor som nämns i denna undersökning fingerade för att inget skall kunna härledas tillbaka till de som medverkat under studiens gång.

För att välja ut förskolor för studien har jag gjort ett så kallat strategiskt urval. Observationerna för min undersökning har gjorts på två olika avdelningar på olika förskolor med skilda pedagogiska inriktningar. Dessa olika förskolor har jag valt för att de har olika sätt att arbeta med genus och jämställdhet.

3.3.1 Presentation av förskolorna

5.3.1.1 Avdelning Mossen

Mossen är en del av en förskola i de centrala delarna av Göteborg. Förskolan har tre avdelningar med barn i åldrarna ett till fem år. På avdelningen finns det just nu 18 barn inskrivna och där jobbar tre stycken förskolelärare. På Mossen är man inspirerad av Reggio Emilias filosofi och det märks tydligt på miljön där skapande och kreativitet har en central roll.

3.3.1.2 Avdelning Kråkan

Kråkan tillhör en förskola på landsbygden några mil utanför Göteborg. Denna förskola har fyra avdelningar och Kråkan är en utav dem. Kråkan är en så kallad syskonavdelning där 22 barn är inskrivna. Personalen består utav två förskolelärare och en barnskötare. På Kråkan har de inte ett uttalat genusmedvetet arbetssätt, men de försöker att arbeta genusmedvetet så mycket som möjligt.

3.4 Genomförande

Observationerna har genomförts under fyra tillfällen på de två olika avdelningarna, två gånger på vardera avdelning. Materialet är inhämtat från luncher på förskolan och en videokamera har använts. Under observationerna valde jag att inte sitta med vid bordet. I två av fallen var jag inte närvarande i rummet, detta för att inte störa observationspersonernas vanliga beteende. Detta gjorde jag för att få ett så realistiskt resultat som möjligt. Efter observationerna pratade jag med den pedagog som varit med under måltiden. Jag ville inte hålla någon direkt intervju, men ändå få en inblick i hur de tänker om sitt bemötande av barnen. Anledningen till att jag gjorde dessa informella intervjuer var enbart för att jag skulle få ett underlag till att ta reda på hur pedagogen tänker och inte för att ha som direkt underlag för den kommande analysen.

3.4.1 Tillfälle 1

Denna observation genomfördes på avdelning Mossen. Jag kom dit cirka 1 timma innan lunchen skulle påbörjas för att berätta för barnen vad jag skulle göra där. Jag ville förbereda dem på att jag satt upp en kamera i rummet. Detta för att de inte skulle ägna någon tid till den under själva måltiden. Vid matbordet jag filmade satt en förskolelärare, Frida, och fem barn, två pojkar och tre flickor. Under lunchen satt jag en bit bakom bordet och hade satt upp videokameran på väggen. Jag satt bakom de som åt och förde anteckningar över det som hände.

3.4.2 Tillfälle 2

Denna gång var jag åter på avdelningen Mossen. Jag kom dit cirka en halvtimme före lunchen startade och riggade upp kameran. Denna gång satt jag vid ett bord bredvid det som jag filmade och förde inga anteckningar. Nu var det förskoleläraren Erika som satt med fem barn, tre pojkar och två flickor.

3.4.3 Tillfälle 3

Vid detta tillfälle genomfördes observationerna på Kråkan. Det var första gången jag träffade barnen, så även denna gång var jag där 1 timma innan själva observationen skulle börja. Jag ville presentera mig för barnen och berätta vad jag skulle göra. Under lunchen riggade jag upp en kamera och gick sedan och satte mig i ett annat rum. Eftersom jag inte träffat barnen på Kråkan tidigare var de nyfikna på vem jag var och jag antog att jag skulle dragit åt mig mycket fokus. Jag valde därför att inte närvara under måltiden för att få ett så verklighetstroget resultat som möjligt. Vid denna måltid var det förskoleläraren Kerstin som satt med sex barn vid bordet. Denna gång var det fyra flickor och två pojkar.

3.4.4 Tillfälle 4

Denna observation gick till på nästan samma sätt som tillfälle 3. Jag kom till avdelning cirka en halvtimme innan lunchen och riggade upp kameran. Jag gick därefter och satte mig i ett annat rum. Med vid bordet satt förskoleläraren Lena och sju barn, fyra flickor och tre pojkar.

3.5 Tillförlitlighet

Denna studie har som syfte att uppmärksamma olika sätt att arbeta genusmedvetet och att fånga individers förhållningssätt, för att därmed tolka och förstå ett fenomen med hjälp utav min egen förförståelse och tidigare forskning. Detta har gjorts utefter observationerna som genomförts. Observationen är alltid en tolkning av observatörens föreställning om fenomenet. Därför är det viktigt att påpeka att det finns ett visst tolkningsföreträde i denna studie. Esaiasson m.fl. (2012) menar också att forskare som endast använder sig utav observation som metod ofta kan få validitetsproblem i sin undersökning. Detta på grund utav allt för smala observationer där skeenden kan vara svåra att förstå. Ett sådant problem nämner också Stukat (2011) som säger att observationer kan vara svåra att förstå då känslor och intentioner inte observeras. För att öka validiteten i studien har en videokamera använts. Detta medför att observationerna har kunnat ses vid ett flertal tillfällen och därmed också ökat undersökningens validitet eftersom efterkonstruktioner av observationerna har minskat. Stukat menar att videospelningar kan underlätta då man kan spela upp observationerna flera gånger och på så sätt lättare urskilja fenomen och mönster. Detta kan också göra observationerna säkrare. Däremot menar Stukat att videospelningar även kan medföra problem, då undersökningspersonerna kan uppföra sig annorlunda framför en kamera. Vidare menar författaren att detta problem kan lösas genom att inte berätta vilket fokus studien har. Detta har jag tagit fasta på och berättande ej för lärarna i mina observationer vad jag skulle observera. Detta anser jag medför att reliabiliteten i studien ökar något. Däremot talade jag i

förväg om det övergripande syftet för att inte inskränka på de etiska principerna. Stukat menar också att kvalitativa studier kan få problem med reliabiliteten i undersökningen, eftersom ett lågt antal undersökningsspersoner kan minska generaliserbarheten i studien. Denna studie har endast gjorts på två olika förskolor och fyra lärare har ingått. Reliabiliteten blir således lägre, men studien är inte ute efter att generalisera resultatet utan istället lyfta upp och problematisera fenomen som längre fram skulle kunna generaliseras med hjälp utav vidare forskning.

4 Resultat

Nedan följer ett avsnitt där de genomförda observationerna redovisas och analyseras. De redovisas inte i detalj utan det är bara de delar som är mest centrala för den kommande analysen.

4.1 Observation 1

Vid bordet på avdelningen Mossen sitter fem barn: Adam, Linus, Sofia, Linda, Kajsa och pedagogen Frida. Adam och Linus sitter på ena sidan bredvid Frida och de Sofia, Kajsa och Linda sitter på andra sidan bordet. Under denna lunch sitter inte barnen på de platser de vanligtvis gör. Sofia har inte sina vanliga bordskamrater och inte heller Kajsa.

Lunchen började med att Frida presenterar maten och skickar sedan runt maten kring bordet och börjar vid Adam. De börjar ta mat och skickar sedan vidare till de andra. Under tiden håller Frida upp mjölk till barnen, till hon kommer till Sofia, då frågar hon istället om hon vill ha mjölk och om hon då vill hälla upp själv. Under tiden som maten skickas runt är barnen tysta, den enda som pratar är Frida som då och då säger ”Bra Kajsa”.

I början av lunchen får alla barn uppmärksamhet men så fort alla tagit sin mat och börjat äta vänder sig Frida en aning mot pojkarna och sneglar endast över på flickornas sida. Adam tar kontakt med Frida och inleder en konversation, Linus hänger snabbt med. Sofia, Linda och Kajsa sitter tysta och äter. Frida sitter fortfarande vänd åt pojkarnas håll och vänder endast kort blicken åt flickornas för att kolla hur det går

De börjar prata om ett experiment de utförde på förskolan några dagar innan och Frida ställer en fråga till alla men vänder sig direkt till pojkarna och bjuder inte in flickorna i konversationen. Linda försöker bryta in, men Frida hör henne inte och Linda förblir då tyst. Frida vänder sig senare till henne och frågar istället om hon har ätit upp.

Nu har konversationen kommit in på Bamse och Pippi och hur starka de är. Denna konversation pågår under cirka 15 minuter och Frida är den som först börjar prata om Pippi och berättar att hon också är stark. Fortfarande säger inte flickorna någonting, Pojkarna pratar och Frida är fortfarande aningen vänd åt deras håll. Linda frågar något och Frida svarar kort, men vänder tillbaka till pojkarna. Adam och Linus pratar högt och är engagerade i en konversation med varandra och Frida är högljudda. Det är bara de som hörs just nu. Linda frågar om hon kan få pasta, Frida nickar och pekar medan hon fortsätter att prata med pojkarna.

Måltiden fortsätter på samma sätt, men nu vänder sig Frida till Kajsa och säger ”Nu får du faktiskt äta Kajsa!”. Helt plötsligt blir ljudnivån väldigt hög och Adam och Linus slår i bordet och skriker. Linda följer med pojkarna och skrattar. Frida hyssjar och säger då åt dem att sluta. Alla fortsätter att äta och Frida sitter vänd åt samma håll som tidigare. Hon frågar om någon vill ha mer gurka. Alla skriker ”JAAA” och Frida ger gurkan till Adam. Efter detta började barnen avsluta sin lunch och gick därifrån. Sofia har fortfarande inte sagt någonting.

Efter observationen småpratade jag med Frida om vad jag sett under observationen. Hon talade om för mig att hon var medveten om att hon gett pojkarna mest uppmärksamhet under måltiden. Detta förklarade hon med att säga att just dessa pojkar kräver mycket uppmärksamhet. Vi pratade också om Sofia, som suttit tyst under hela måltiden och Frida var väl medveten om detta. Hon trodde dock att det hade att göra med att Sofia inte satt med sina vanliga bordskamrater och att hon vanligtvis brukar prata mer och ta mer utrymme.

4.2 Observation 2

Denna gång kommer observationen åter från avdelningen Mossen. Vid bordet sitter förskoleläraren Erika tillsammans med fem barn, tre pojkar och två flickor

Alla sitter vid bordet och väntar på att maten skall presenteras innan de får börja äta. Linus tittar runt sig och säger med hög röst: "Det är mest killar vid det här bordet". Ingen verkar ta någon notis om vad han säger och därefter presenteras maten och Erika börjar skicka runt skålarna. Linus pratar med hög röst och verkar vara överaktiv.

När alla har tagit mat bli det åter tyst runt bordet. Linda säger att maten var lite god och ingen svarar henne, sen säger hon det lite högre. Nu hör Erika henne och säger bestämt till henne att det är otrevligt med den tonen. "Men du hörde ju inte", säger Linda. Karin förklarar då att hon gärna får säga det en gång till, men inte låta så arg. Nu blir det återigen tyst runt bordet. Erika tittar lite omkring sig, men det är inte någon som pratar. Efter en liten stund börjar Linus och Sven prata, men fortfarande ingen annan.

Under måltiden småpratar Linus lite, förövrigt är det tyst. Erika ger några korta förmaningar som att säga till barnen att sitta ner och liknande. Erika svarar när barnen pratar med henne, men det är endast när någon tar initiativ. Kajsa har inte sagt någonting.

Lunchen fortsätter och Linus är fortfarande den som hörs mest, den som pratar högst och är också den som får de andra barnens uppmärksamhet och uppskattande skratt.

Vid ett tillfälle frågar Erika om det är någon som vill ha ägg, hon går hela varvet runt och frågar och börjar på Kajsa. Under tiden som Erika delar ut ägg sitter Linus och skriker att han vill ha morötter. Erika ignorerar honom först, men sen säger hon, fortfarande vänd åt Kajsas håll, "det kommer till dig. Därpå ropar Linus högt att han vill ha smörgås istället, han tar en smörgås och ropar sedan att han vill ha smör. Erika ignorerar honom fortfarande, hon är helt fokuserad på Kajsa och Sven. När hon sedan delat ut maten och har pratat färdigt med Kajsa och Sven, vänder hon sig till de andra barnen och inleder ett samtal om vad de gjort tidigare under dagen.

Under ett par minuter är det mestadels tyst runt bordet, men Linus är fortfarande väldigt högljudd och får till slut med sig Linda som också börjar skrika högt. Erika som nu än en gång är inne i ett samtal med Kajsa, verkar ignorera dem helt. Under deras samtal börjar Linda istället ropa på Erika för att få hennes uppmärksamhet, Erika säger då lugnt och stilla att hon får vänta. När Kajsa har pratat färdigt vänder sig Erika till Linda och frågar mjukt vad det var hon ville säga. Linus sitter fortfarande och skriker och verkar vilja ha uppmärksamhet. Tillslut säger Erika till honom att sänka rösten, "vi hör dig i alla fall".

Mot slutet av måltiden sitter de och pratar om godsaker och Erika säger att hon vet att de skall få något gott imorgon. Linda utbrister "Prinsessmuffins! Snälla!".

Lunchen pågår i cirka 30 minuter och när barnen ätit upp går en och en vidare till vilan, förutom Kajsa som sitter kvar några minuter extra, och måltiden avslutas

4.3 Observation 3

Denna observation utspelar sig på avdelningen Kråkan. Vid bordet i ett rum bredvid det stora matrummet sitter 1 pedagogen Kristin med 6 barn, Therese, Malin, Kalle, Felicia, Sandra och Pontus.

Innan lunchen börjar och maten delas ut gör alla en matramsa som de alltid gör innan maten. På tallrikarna ligger en lapp med barnens namn och innan de kan börja äta ber Kristin Felicia att gå runt och samla ihop lapparna. Nu kan maten skickas runt, Felicia får maten först. Nu börjar det pratas högt kring bordet. Pontus får syn på en teckning han tidigare ritat, som nu sitter på väggen och han och Kristin pratar om den. Efter en stund säger Kristin ”Stopp, nu måste vi äta, nu sätter jag stopp för det hära”. Kristin tar mat och Malin sträcker sig fram mot skålen med spaghetti: ”Vill du hjälpa mig?” frågar Kristin och lägger huvudet på sned och ler mot Malin. Det är fortfarande hög ljudnivå i rummet, men Pontus hörs mest, Kristin tar fasta på någonting han säger och svarar honom kort samtidigt som hon ser sig om kring bordet.

Lunchen fortsätter och alla försöker få uppmärksamhet, alla pratar i munnen på varandra och Kristin försöker fördela uppmärksamheten så att alla får säga något. Hon och Pontus pratar tyst med varandra när Kalle skall ta mjölk och försöker hålla upp med en hand. Kristin tittar på honom och säger att han skall hålla med båda händerna. Fortfarande mjuk i tonen men ändå bestämd!

Nu pratar Kristin med Malin, Kalle sträcker upp handen och vill säga något och får då ordet. Kalle vill visa något med mjölken, men Kristin avbryter och säger att nu får du se till att få mat, det är det viktiga. Kalle vill ta det sista utav grönsakerna, men det tycker inte Malin som säger till Kristin. Kristin säger då ”Låt nu Kalle få det”.

Måltiden fortsätter och efter en stund delar Kristin ut papper. ”så ni inte får på era fina kläder”

Under måltiden småpratas det lite mellan barnen och Kristin. De barns som inte själva tar initiativ till konversationer får heller inte så mycket uppmärksamhet. Kristin tittar ibland runt sig, men hon inleder bara konversationer med dem vid få tillfällen. Malin pratar mycket, har hög röst och tar mycket plats

Under måltiden sätter Kristin ofta ord på de saker som barnen pratar om, men inte riktigt kan uttrycka i rätt ord. Hon får inte många olika begrepp. Det talas till exempel om lägespositioner. Vem sitter mitt emot, vem sitter bredvid och så vidare.

Vid ett tillfälle sträcker sig Sandra efter ketchupen, men Kristin avbryter henne och ger henne den istället. ”jag hjälper dig gärna om du vill, jag vet att du kan så mycket!”. Sandra får ketchup i håret och frågar Kristin om hon är röd i håret. Sandra visar hur hon fick ketchup på fingret och tog i håret. ”Gör inte så, du är ju så fin som du är” säger Kristin med mjuk röst.

I slutet av lunchen pratar Kristin med Kalle då Sandra försöker bryta in, Kristin säger åt henne att vänta, men vänder sig efter en stund till Sandra och frågar med mjuk röst: ”Vad sa du min vän?”

4.4 Observation 4

Denna måltid är också den på Kråkan. Vid bordet sitter Felicia, Emilia, Kalle, Malin, Oscar, Sandra, Felix och pedagogen Lena.

I början av lunchen är det lite rörigt, allt är inte framdukat på bordet och alla barn är inte där än. Tillslut kan de göra sin matramsa och de kan börja äta, idag handlar det om en Råttan Rune. Innan ramsan börjar ber Lena Kalle att räkna till 10 för att alla skall börja samtidigt. Oscar får gå runt bordet och samla in namnlapparna. Kalle får också börja ta maten. Lena säger att hon vill ha senap och Emilia erbjuder sig att hämta.

När alla tagit mat pratas det inte så mycket. Sandra gör en figur med ketchup och säger ”Kolla jag har gjort en gubbe!”. Efter detta börjar de prata om olika djur och kommer sedan in på grisar då alla barn börjar låta som grisar. Lena tycker att det låter för mycket och säger: ”Men vi skall inte låta som grisar. Tjejer.” Felix säger något om ormar som inte alla hör eftersom de fortsatt att prata om annat. Lena höjer rösten och säger åt dem att lyssna på Felix och alla blir tysta. De andra barnen blir snabbt intresserade av ormar och diskussionen fortsätter en kort stund mellan barnen och Lena. Någon frågar vilken orm som är farligast, varpå Lena hänvisar till Felix och säger ”Fast Felix han vet. Vilken var det?” Felix berättar det han vet när Sandra och Emilia avbryter och vill berätta något de vet om ormar. Lena avbryter snabbt och säger åt dem att det faktiskt var Felix som pratade nu. Han får fortsätta berätta och Lena ställer följdfrågor och konverserar med honom under en stund. De andra pratar om huggormar och Lena lyssnar nu på dem, efter cirka 2 minuter avbryter hon med hög röst. ”Fast har Felix pratat färdigt nu, Jag tyckte han berättade något så bröt Sandra och Malin in. Ville du säga något?” Lena vänder sig tillbaka mot Felix och han berättar trevande något om ormar.

De fortsätter äta och pratar fortfarande om ormar. Lena frågar om Kalle har sett någon orm och han svarar lite tyst och fortsätter äta. Emilia som sitter bredvid Kalle, räcker upp handen och vill säga något, men Lena fortsätter att fråga Kalle om ormar. När Emilia själv börjar prata lyssnar Lena och går över till henne istället.

Lunchen fortsätter på samma sätt, alla pratar mycket och Lena ställer frågor och småpratar lite med alla. Kalle pratar fortfarande om ormar och Lena vänder ofta uppmärksamheten mot honom, trots att många utav de andra barnen inleder samtal med henne. När något annat barn säger något lyssnar hon, men hon ställer inga följdfrågor på det sättet som hon gör till Kalle.

Lena är återigen inne i ett samtal med Kalle när Malin vill berätta något. Lena ber henne vänta tills Kalle är färdig och ber henne sedan att berätta, men Lena avbryter henne direkt för att fråga om någon vill ha mer mat. Hon ber Malin återigen att berätta, men avbryter direkt igen för att dela ut mat. Efter dessa avbrott får Malin tillslut berätta det hon ville.

Efter ungefär 35 minuter har alla ätit upp, men de sitter kvar och pratar i cirka 10 minuter till. Efter det plockar barnen av sina tallrikar och går för att vila. Jag pratade med Lena efter lunchen och hon påpekade att hon under måltiden reflekterat över att Kalle fått mest uppmärksamhet, men jag fick tyvärr ingen förklaring till varför detta hände. Lena berättade även för mig att hon tyckte att det var pojkarna som ”fick ta smällen” i och med genusarbetet. Hon menade att det oftast handlade om att höja upp flickorna, medan pojkarna ofta glömdes bort.

4.5 Analys av observationer

Vid första anblick kan dessa måltider ses som vanliga luncher där barn och vuxna äter och samtalar. Ser man på dem med andra glasögon kan man dock se många olika handlingar och mönster som kan inverka på barnens genus- och identitetsskapande. Som redan fastslagits ovan är kön någonting som konstrueras genom social interaktion. Det konstrueras utifrån omgivningens normer och föreställningar. Nedan följer en analys av de ovan beskrivna observationerna. De är uppdelade i korta stycken som utgår från begrepp som presenterades i teoridelen.

4.5.1 Hegemoni

I redovisningen av observationen 1 ovan ser man tydligt att pojkarna tar mer plats än flickorna. Läraren Frida, i observation 1, tycks hela tiden hålla ett öga på pojkarna under måltiden. Hon sitter en aning vänd åt deras håll och de är också de som får maten när de vill och uppmärksamhet när de pratar. SOU2004:115 nämner ordet pojkanik och menar att det är det som uppstår när pojkar inte får som de vill. Det som framkommer i observationen är att Frida försöker undvika att pojkarna blir otåliga om de inte får som de vill. Det är också helt enligt det hegemoniska maskulinitetsideal som omger vårt samhälle. Pojkarna visar att de anammat detta sätt att vara, genom att prata högt och synas mest. Paechter (1998) skriver att hegemoni verkar som en slags makt över grupper och individer och gör att de förväntningar som finns på till exempel pojkar och flickor, gör att man också betar sig så som man förväntas göra. ”Hegemonic discourses are those which, while remaining unquestioned and often benign, at the same time act as forces in the oppression of some of those whose thought and behaviour they govern” (Paechter 1998, s2). Det som Frida gör är att hon vidhåller denna hegemoni genom att inte ge någon uppmärksamhet till de som sitter tysta. Hon visar genom sitt agerande att det är de som syns och hörs som är viktigast och att de också är de egenskaper som är viktiga att eftersträva. Frida visar också på ett förhållningssätt som säger att pojkar och flickor är olika. Hon visar med sitt kroppsspråk och förhållningssätt att pojkar är de som kräver mer uppmärksamhet och hjälp än flickorna. Lenz Taguchi m.fl. (2011) skriver att ett sådant förhållningssätt är vanligt i dagens förskola, dock ställer de sig frågan vad som händer med pojkarna om de alltid behandlas som ”bråkiga” och oberäkneliga även när de är lugna.

Under observation 1 pratade barnen och Frida länge om Bamse och Pippi, det som fokuserades under konversationen var dessa figurers styrka. Här är det en speciell egenskap som lyfts fram som den eftersträvandvärda. Styrka är en egenskap som ofta kopplas ihop med pojkar och män och genom att endast fokusera på den egenskapen görs manlighet till norm. Holm (2005) pratar om det hegemoniska maskulinitetsidealet och menar att det är en figur för hur män och pojkar bör vara. Just styrka är något som ofta förknippas med detta ideal. Att synas och höras är också något som ofta förknippas med manlighet och därmed ingår också det i det hegemoniska maskulinitetsidealet.

4.5.2 Normativ femininitet

I observationerna ovan har det framkommit att det är pojkarna som till största del fångar lärarnas uppmärksamhet. Samtidigt det också flickor som lyckas hävda sig och därmed få lärarnas uppmärksamhet, men det är då flickorna pratar högt och eller ropar. I observation 2 finns ett exempel på just detta. Linda vill säga något till Erika som just för tillfället är upptagen med ett annat barn och det är inte förens Linda skriker som Erika vänder sig till henne. Hon säger då åt henne att vänta. I utredningen SOU2004:115 kom man fram till att lärare i förskolor hade olika förväntningar på pojkars och flickors beteende, där flickor

förväntades vara tysta och följa de regler som finns. Dessa omedvetna förväntningar går att skönja hos Erika under måltiden på Mossen. Erika blir upprörd när hon hör att Linda ropar, medan Linus under nästan hela måltiden uppvisar samma beteende som Linda gör under en kort stund. Linus blir däremot inte tillsagd att vara tyst och lugna ner sig. Ambjörnsson (2004) har försökt ringa in dessa egenskaper som anses karaktäristiska för flickor och nämner ordet normativ femininitet. Som nämnt ovan är egenskaper som måttfullhet och kontroll sådana som anses vara typiska för flickor. I observation 2 uppvisar inte Linda dessa egenskaper när hon vill ha läraren Erikas uppmärksamhet, istället verkar hon ha tagit åt sig de ”maskulina” egenskaperna för att dra till sig Erikas intresse.

I observation 3 går det att utläsa ungefär samma omedvetna föreställningar om flickors förväntade beteende. Kristin pratar mjukt och lugnt med alla barn, men till flickorna använder hon andra ord. Vid ett tillfälle när Sandra vill säga något vänder sig Kristin till henne och frågar ”Vad ville du min vän”. Hon använder också ord som beskriver hur flickorna ser ut. När hon säger till Sandra att hon inte skall ta ketchup i håret säger hon efteråt ”Du är fin som du är”. Kristin tolkar också Malins försök att ta mat, som att hon vill hjälpa Kristin, fast hon egentligen bara ville ta mat till sig själv. Dessa uttalanden kan tolkas som Kristins underliggande föreställningar om hur flickor är och bör vara. Det visar hur den normativa feminiteten tar sig uttryck i hennes uttalanden (jmf. Ambjörnsson 2003). Denna normativa bild ger också Lena uttryck för i observation 4. I situationen när barnen börjar grymta som grisar, säger inte Lena till dem att sluta fören flickorna rycks med. Hon uttrycker detta genom att säga ”Men vi skall inte låta som grisar. Tjejer!”. Holm (2005) beskriver också att de förväntningar lärare har på hur flickor bör vara gör att de blir bemötta på skilda sätt. Då flickor inte betar sig så som de förväntas göra, kan detta upplevas problematiskt.

4.5.3 Könsneutralitet eller kompensation

Från observationerna har det framkommit att lärarna pratar på olika sätt med barnen beroende av deras kön. Läraren använder ofta en mjuk och vänlig röst till flickorna och till pojkarna används ett annorlunda språk. Till pojkarna ställer lärarna ofta följdfrågor och/eller inleder ett samtal, medan flickorna oftast får inleda samtalen själva. Ett exempel på detta kan ses i observation 3 där Lena under merparten av måltiden är inbegripen i ett samtal med Felix. Att kön och genus är något som konstrueras är många eniga om och i just förskola och skola är denna identitetsprocess i full gång. Då spelar lärarnas bemötande en stor roll för barnens könsidentitetsskapande in. Svaleryd (2006) skriver till exempel

I skolan pågår denna genussocialiserande process varje dag och varje stund. Pojkar och flickor prövar och utforskar sätt att bete sig, handla och vara på. Utifrån de reaktioner och den respons barnen får från andra skapas tysta överenskommelser om vilka positioner barnet kan inta och vilka positioner som är lämpliga endast för pojkar respektive flickor. (s 25)

Utifrån ett sådant perspektiv kan man se att barnen, i alla de observationer som är beskrivna ovan, är i full gång att skapa ett genus. Det märks tydligt vilka egenskaper som uppmuntras hos pojkarna. Det är de barn som är lite mer framåt som får mest uppmärksamhet och därmed fostras barnen in i den norm som säger att det är det som uppskattas i samhället. I observationerna ovan är det ju just pojkarna som har de egenskaperna, eller som uppmuntras att ha dem. De barn som inte är framåt och tar för sig själva får heller ingen uppmärksamhet, vilket i sin tur ger signaler om att deras personlighet inte görs lika mycket värd. I observation 2 märks ett annat förhållningssätt gentemot de barn som kräver uppmärksamhet genom att prata högt. Erika är lugn och sansad i sitt agerande och när hon pratar med ett barn avbryter

hon inte konversationen om någon annan hörs. Hon ignorerar istället de som pratat högt, vare sig de är pojkar eller flickor, vilket kan tolkas som om hon försöker göra motstånd till att de som hörs mest också får mest uppmärksamhet. Detta förhållningssätt kan i sin tur ge andra signaler till barnen. Erika signalerar att varje röst är viktigt, vare sig man pratar högt eller inte. Erika ger uttryck för ett förhållningssätt som är vanlig i svenska förskolor där språket anses vara av betydande vikt i jämställdhetsarbetet. Erika använder sig här utav ett könsneutralt språkbruk genom att inte uppmuntra flickorna att ta för sig mer, eller pojkarna att lugna sig. Hon använder ungefär samma tonläge och ord till de båda barnen som låter mest, Linda och Linus. Eidevald och Lenz Taguchi (2001) menar att det är ” betydligt vanligare att pedagoger betonar att barnen *inte* skall behandlas olika. Den könsneutrala strategin kan därmed ses som starkare när det gäller språkbruket än vad som är fallet när det gäller andra strategier i arbetet” (a s 28). Just språkbruket är något som skiljer sig radikalt mellan lärarna i observationerna. Det tyder på att lärarna har skilda uppfattningar om hur jämställdhetsarbetet skall ta sig uttryck i den dagliga verksamheten.

Under observation 4 förklaras att Lena anser att det är pojkarna som får ta smällen av ett genusarbete i förskolan. Hon förklarade att hon upplevde att det för det mesta fokuserades på att flickorna behövde ändra sitt beteende för att göra mer ”pojkgiga” saker. Detta tyder på att hon har upplevelser från ett könsneutralt arbetssätt med jämställdhet. Det könsneutrala arbetssätten går just ut på att flickor skall kunna ta sig an de saker som inte ligger ”naturligt” för dem. Alltså de egenskaper och aktiviteter som anses lämpliga för pojkar och män. Detta tankesätt grundar sig i att om kvinnor tar sig in i de manliga yrken, blir samhällets också mer jämställt. Detta är något som också Lenz Taguchi m.fl. (2011) menar är en väl utbredd förståelse av jämställdhetsarbete i förskolan. De menar att läroplanen för förskolan (Lpfö98 rev 10) betonar vikten av att pojkar och flickor skall bemötas på lika villkor. Dock menar författarna att detta tankesätt lätt kan bli könsblint då man bortser från att kön faktiskt kan ha och ges betydelse och att i och med könsneutraliteten ges en normativ bild av det ser ut i förskolan.

Ett könsneutralt synsätt på jämställdhet verkar vara den vanligaste i observationerna ovan, men i observation 1 går det att skönja en kompensatorisk inställning. Barnen pratar om Bamse och hur stark han är, då Frida också nämner Pippi. Ur ett sådant uttalande går det att se ett kompensatoriskt perspektiv. Genom att nämna en tjej som har de typiska manliga attributen, ger hon flickorna kring bordet ett alternativ att se upp till. En flicka som är, stark och självständig. Grunden i en kompensatorisk pedagogik är just det att flickor och pojkar skall kunna öva på de egenskaper som de anses i grunden sakna. Eidevald och Lenz Taguchi m.fl. (2011) menar att den kompensatoriska pedagogiken vill utjämna de socialt konstruerade skillnaderna mellan könen för att ”utöka och bredda barns generella repertoar och uttryck” (s 22). Anledningen till att detta uppmärksammas är att visa på vilka individer och egenskaper som görs synliga genom språket. Detta behöver inte vara någon direkt strategi från Frida, utan istället bara något som sägs utan vidare mening. Ändock kan det vara viktigt att påpeka vad som görs synligt.

4.5.4 Styrdokument

Enligt skollagen (2010:800) skall alla som verkar inom skolan arbeta för att motverka all form av diskriminering. Där ingår då alla diskriminering som går att härleda till kön och könstillhörighet. Det står också skrivet i läroplanen (Lpfö 98/10) att de ”vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar [...] bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt”. Med detta citat menar då läroplanen att det är viktigt att

reflektera över sitt bemötande av pojkar och flickor och veta vad ens bemötande signalerar för normer till barnen. I observationerna ovan kan man utläsa olika bemötande och det är också tydligt att lärarna inte har ett entydigt arbetssätt när det kommer till att arbeta aktivt för att främja jämställdhet under en sådan slentrianmässig rutin som lunchen. DO (www.do.se) menar att det inte är förskolornas skyldighet att ha ett målinriktat arbetssätt för att främja jämställdhet, dock är det en uppmaning att alla förskolor bör arbeta på ett sådant sätt, och att det kan ske vid enkla situationer så som samlingar och så även måltider. Det visar sig att lärarna i observationerna verkar utgå från olika syn på genus och identitetskapande och därför är också deras förhållningssätt gentemot barnen olika. Skolverkets Allmänna råd (www.skolverket.se) menar att det bör finnas gemensamma ansträngningar för att arbeta för jämställdhet och att arbetslaget bör få tid till reflektion kring vilka normer och värden de förmedlar.

4.5.5 Sammanfattning

Det som är genomgående i alla observationer förutom observation 4, är att de beteenden som verkar vara mest premierande och också de som väcker uppmärksamhet och gillande är de egenskaper som gör att man hörs och syns mest. I observation 1 handlar det om de barn som ”kräver” mycket uppmärksamhet av läraren. I observation 3 är det de barn som pratar högst och avbryter de andra som också får mest utrymme. Och i observation 4 är det de barn som har mest kunskap som också får mest utrymme och som de andra barnen förväntas lyssna på. Genom att lyfta fram en eller två personligheter eller beteende gör lärarna dem egenskaperna till eftersträvansvärda, det som individer skall eftersträva för att vara normala, för att passa in i normen. Det är då viktigt för dessa lärare att vara medvetna om att det faktiskt signalerar att vissa egenskaper görs mer värda, genom deras förhållningssätt gentemot barnen. Bromseth (2010) skriver att ”En normmedveten undervisning kräver en ständigt närvarande uppmärksamhet kring vem som görs till norm, i allt från mat exempel, exempel på kärleksrelationer, [...] och hur man språkligt formulerar sig i klassrummet till val av bilder och övningar” (s 43). De barn som är lite mer tillbakadragna i sitt agerande får inte mycket uppmärksamhet och många utav dem sitter tysta under största delen av måltiderna. Det kan göra att de individer som uppmärksammas är en avgränsad homogen grupp där andra som faller utanför den gruppen inte platsar. Bromseth (2010) skriver att den som inte passar in i normen riskerar att osynliggöras av omgivningen på grund utav sitt ”avvikande” beteende, den som anses falla inom ramen för normen bekräftas emellertid positivt. Det visade sig i observationerna att lärarna förefaller ha olika idéer om hur jämställdhetsarbetet bör ta sig uttryck. Lärarna i samma arbetslag verkar inte ha samma föreställning om vilket förhållningssätt som bör gälla på just deras förskola.

5 Diskussion

5.1 Vilka egenskaper premieras?

I observationerna ovan framkommer det att det främst är en eller två egenskaper som gör att barnen blir uppmärksammade. Den egenskap som gör att barnen får lärarens uppmärksamhet är främst viljan att höras och synas. I så gott som alla observationer är det de barn som visar på den sorts beteende som också fångar lärarens intresse. Det är dock inte bara med positiv respons som barnen uppmärksammas, ändock verkar den egenskapen väcka mest uppmärksamhet. Dessa egenskaper är sådana som oftast nämns ihop med pojkar eller män. Efter utförd analys kan jag se många exempel på hur dessa egenskaper görs till norm. Det är endast de barn som får talutrymme under måltiden och de andra tycks inte uppfattas som värda att lyssna till. Jag menar att det är viktigt som lärare att vara medveten om vilka signaler som detta ger. Att analysera sig själv för att få syn på dessa signaler är ett bra verktyg för att föra fram andra egenskaper än de som redan tillhör normen, just för att kritiskt granska den hegemoni som för tillfället genomsyrar vårt samhälle. Det är vår uppgift som lärare att ge barnen verktyg att själva skapa en identitet bortom de traditionella könsmodellerna. Som nämnt ovan handlar det om så mycket mer än att bara välja traditionella "flickleksaker" till pojkar och tvärtom. Det handlar om att ge uttryck för andra konstellationer av en identitet än de som vanligtvis framkommer i samhällets olika av rum. Det som inte framkommer i observationerna är hur barnen blir bemötta i andra situationer än just vid måltiden. Kanske kan det vara så att just vid mina observationer har dessa barn mer att säga än de andra, och därför blir de mer uppmärksammade. Det framkom även att det till mesta del var pojkarna som uppvisade dessa egenskaper, men det framkommer inte hur agerar under resten av dagen eller i andra gruppkonstellationer. Det som dock är intressant är att lärarna endast uppmärksammar de mer framåt och högljudda barnen, istället för att visa på en variation av egenskaper.

5.2 Hur tar sig lärarnas attityder till genus i uttryck?

Analysen av observationerna ovan visar att det finns olika sätt att förhålla sig till det jämställdhetsarbete som bör finnas i förskolans verksamhet. Det visar sig att lärarna på förskolan inte har ett gemensamt förhållningssätt gentemot barnen. Arbetslaget bör ha ett gemensamt arbetssätt för att främja jämställdhet och det är också något som Skolverket starkt skriver fram. I de Allmänna råden står det att personalen bör diskutera de egna normerna för att gemensamt komma fram till ett arbetssätt som främjar barnens könsidentitetsskapande. Språkbruket är det som skiljer sig mest åt och också hur man fördelar uppmärksamheten skiljer sig åt mellan lärarna. Lenz Taguchi m.fl. (2011) menar att de två olika inriktningarna; kompensatoriskt och könsneutralt, är de som är mest förankrat i dagens förskolor. Jag kunde efter mina observationer också se dessa två synsätt. Den könsneutrala verkar dock vara den som har vunnit mest mark hos de både förskolor jag besökt. Bodén (2011) hävdar att denna pedagogik kan förstärka skillnader mellan könen istället för att främja jämställdhet. Detta för att det handlar om att kvinnor skall fostras in i den "manliga världen". Jag tror dock att lärarna i mina observationer ej reflekterar över att de faktiskt gör skillnad mellan könen. Det som jag funnit utifrån analyser av observationerna tror jag är lärarnas omedvetna handlingar. Det tycker jag visar hur viktigt det är att faktiskt reflektera över sitt handlande i alla situationer av dagen. I enlighet med Bodén (2011) tror jag att det ibland fokuseras för mycket på skillnader, istället för att rikta blicken mot och diskutera varför skillnader görs och uppstår. Lenz Taguchi skriver att också "jämställdhetsarbetet behöver därför inte enbart handla om att exempelvis upptäcka och förändra traditionella miljöer eller traditionellt språkbruk" (s47). Med detta i åtanke menar jag att jämställdhetsarbetet bör ha sin utgångspunkt i tanken om att *alla* är olika och att det inte behöver fokuseras på om individer är olika beroende på vilket kön man är.

Istället bör tanken om hur genus och köns görs i en social kontext beroende på vad som fokuseras och vad som görs till norm, vara utgångspunkten.

5.3 Maskulinitetsidealet

I Observation 1 finns en situation där läraren Frida och barnen pratar om starka sagofigurer. I analysen har det framkommit att denna fokusering på styrka som kan utläsas är ett uttryck för att det hegemoniska maskulinitetsidealet är väl utbrett i förskolan. De uttalanden som görs av Frida i denna situation kan göra att den maskulina hegemonin bibehålls eftersom det är det som görs synligt. Däremot säger inte observationen någonting om Fridas intentioner med sitt agerande. När Frida pratar om Pippi, kanske hennes intention var att lyfta upp flickorna och visa på att flickor också kan vara starka. Eftersom många förskolor idag är inspirerade av en kompensatorisk pedagogik kan slutsatsen dras, att Frida även ville få flickorna intresserade. En kompensatorisk pedagogik strävar efter att flickor skall få chans till just det, bli intresserade av ”pojkgiga” aktiviteter och träna på de egenskaper som det anses att flickor inte besitter. Som jag skrivit ovan kanske Fridas intentioner inte alls var att ”lyfta upp” flickorna. Det var kanske heller inte något uttryck för hennes genuspedagogiska synsätt. Ändock anser jag att det är viktigt att diskutera vilka normer och vilka egenskaper som görs synliga i och med språket. Det är viktigt att reflektera över vad dessa uttalanden kan göra för barns könsidentitetskapanden och på så sätt också öppna upp för andra konstellationer av kön än den som vanligtvis synliggörs. Uttalandet från Frida kan också ha att göra med den hegemoni som det maskulina idealet står för. Detta var förmodligen omedvetet för Frida, men som sagt är det ändå centralt att reflektera över vad det hegemoniska maskulinitetsidealet har för inverkan på hur vi talar.

5.4 Styrdokument

Utifrån analysen av observationerna framkom det att lärarna på förskolorna inte verkade ha ett gemensamt arbetssätt i bemötandet av barnen. Det har också nämnts att genusarbetet kan ta sig olika uttryck beroende på vem som vistas med barnen under måltiderna. Detta är egentligen inte så konstigt då läroplanen, skollagen och de Allmänna råden är något diffusa och har inte några direkta direktiv på hur man skall tackla arbetet med att främja jämställdhet i förskolan. Däremot menar DO (www.do.se) att det skall finnas ett målinriktat arbete för att öka jämställdheten i förskolan. Eftersom de riktlinjer som finns är så diffusa och för att det inte är tvunget att ha ett målinriktat arbetssätt, tror jag gör att många förskolor inte riktigt vet hur de skall lägga upp arbetet i den dagliga verksamheten. Däremot kan läroplanens text om traditionella könsroller att härledas till ett synsätt som säger att flickor och pojkar i grund och botten är olika och att de skall behandlas olika, men i den mån det inte är utifrån de stereotypa könsrollerna.

Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan ska motverka traditionella könsroller och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller. (Lpfö98 rev 10)

Detta tror jag i sin tur kan göra att de arbetas på olika sätt i samma arbetslag. Detta kan jag även se utifrån mina observationer. Jag tror att det finns lika många sätt att tolka läroplanens text, som det finns individer och därför är det viktigt att arbetslaget tillsammans reflekterar över vad jämställdhet är för dem och kan därifrån utveckla ett sätt att arbeta som både lever upp till de styrdokument som finns och den verksamhet man jobbar i.

5.5 Sammanfattning

Det tycks vara svårt att hitta ett gemensamt arbete för att främja jämställdhet mellan könen. Det verkar också krävas en kollektiv ansträngning för att synliggöra vilka normer som sänds ut via lärarnas bemötande. Jag menar att de som framkommit från mina observationer tyder på att de egenskaper som kopplas ihop med män och maskulinitet är de som är synliga och ges mest uppmärksamhet i förskolorna som jag besökt. Denna fokusering på manlighet gör att endast en typ av ideal blir synligt och kan i sin tur göra att ett hegemoniskt maskulinitetsideal är och fortsätter vara normen. Det tycks även, medveten eller inte, finnas många föreställningar om hur barnen beroende av kön bör agera. Jag menar att, trots ansträngningar, tycks ansatsen att barns skall kunna skapa identiteter bortom traditionella könsmonster vara ouppnådd. Dock har jag endast fokuserat på en liten del av verksamheten och det är svårt att generalisera mitt resultat och dra slutsatser kring barn identitetsskapande utifrån en sådan avgränsad del. Däremot menar jag att det krävs ett arbetssätt där även barnen blir mer involverade och det krävs mer än att bara bemöta barnen på lika villkor.

I enlighet med Bromseth och Darj (2010) menar jag att det krävs att arbetslaget tillsammans kritiskt granskar de normer som görs synliga och att man är medveten om att vi som lärare kan skapa möjligheter till förändring. Bromseth skriver: ”Vi som utbildare kan ödmjukt verka som processledare för social förändring genom de pedagogiska ramar vi erbjuder, de dialoger vi öppnar och stänger för, samt de möjliga sätt att vara och agera som vi skapar” (s50). Detta citat tycker jag beskriver ett förhållningssätt till barns identitetsskapande, som lärare bör ha i åtanke när den pedagogiska verksamheten skall utformas. Att vi själva inte kan förändra, men vi kan vara en del i en process till att kritiskt granska och förhoppningsvis utmana de normer som styr vårt agerande och vårt identitetsskapande. Att arbeta normkritiskt blir då ett bra sätt för att få upp ögonen för sin egen del i forandet av genusordningen. Däremot menar Bromseth och Darj (2010) att det finns en risk att normkritiken i sig blir norm. Utmaningen ligger i att alltid ha ett reflekterande förhållningssätt och vara uppmärksam på vad som görs till norm via till exempel de figurer, sagor, individer och egenskaper som uppmärksammas.

5.6 Slutsats

Jag har i och med denna studie tagit del i två förskolors arbetssätt i en liten avgränsad del av verksamheten. Det har gett mig verktyg att förstå hur svårt det kan vara att utforma jämställdhetsarbetet när alla inte är införstådda i ett gemensamt arbetssätt. Jag menar att detta är ett komplext arbete där det gäller att diskutera ens egna normer och värderingar för att verkligen kunna angripa jämställdhet och genus på ett sätt som gör att arbetet inte gör det motsatta. Som nämnt ovan menar vissa forskare att ett könsneutralt och kompensatoriskt arbetssätt kan förstärka skillnader istället för att utjämna dem. Detta kan självklart ge återverkningar på barnens sätt att se på kön och sitt eget identitetsskapande. Således är det viktigt att återigen påpeka vikten av ett reflekterande förhållningssätt när det kommer till vilka signaler man som lärare sänder ut och är uppmärksam på hur de kan påverka barnen.

Vad kan då dessa olika syn- och arbetssätt göra för barns identitetsskapande? Ser man på saken utifrån tanken om att ett könsneutralt och/eller kompensatoriskt arbetssätt förstärker skillnader mellan pojkar och flickor, kan man anta att skillnaderna kvarstår och pojkar och flickor växer upp i fasta könsroller. Dock tror inte jag att frågan är så enkel. Det finns oerhört många faktorer som spelar in i identitetsskapandet och barnen möter många olika sätt att se på kön och genus genom sin uppväxt. Wellros (1998) skriver att ens identiteten är beroende av de svar man får från betydelsefulla personer i ens omgivning. Med detta i åtanke är det centralt att i förskolan visa på olika sätt att vara, och möta barnen med öppenhet i de olika roller de testas, för att på så sätt öppna upp för en frihet att skapa en identitet som inte präglas

utav förutbestämda normer för hur könsidentiteten skall ta sig uttryck. Såldes tror jag i enlighet med Lenz Taguchi mfl. (2011) och Bromseth och Darj (2010) att det behövs ett mer reflekterande arbetssätt där lärarna funderar över vad som görs synligt, vilka konstellationer av manligt och kvinnligt som syns för att barnen skall få en bredare och mer djupgående förståelse av vad som "är" rätt för könen och vilka egenskaper som ses som "rätt".

5.7 Vidareutveckling

Detta arbete har gett mig en inblick i hur genus och jämställdhetsarbetet kan ta sig uttryck i en liten avgränsad del av verksamheten. För att vidareutveckla detta hade det varit intressant att även studera de andra delarna av verksamheten, så som tillexempel samlingar, den "fria" leken och de mer lärarstyrda aktiviteterna. Studien har väckt många frågor om lärarnas förhållningssätt på genus och identitetskapande och det hade därför också varit intressant att genomföra intervjuer med de lärare som har medverkat för att få en större förståelse för deras arbete. Det hade även gjort mycket för min egen förståelse för hur man kan arbeta med dessa frågor. Som jag skrivit ovan är arbetet med genusfrågor någonting som är integrerat i hela verksamheten och det hade därför varit intressant att göra en mer ingående studie som inte enbart fokuserar på en sådan avgränsad del som måltiden.

Referenser

- Ambjörnsson, F.(2003). *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront
- Björkman, L. (2010). ”En skola i frihet – med misstagens hjälp” I Bromseth, J. Darj, F (red). *Normkritiskpedagogik- makt, lärande för förändring*. Uppsala: Uppsala Universitetet
- Bodén, L. (2011). ”Könsneutralitet och kompensatorisk pedagogik. Dominerande föreställningar i förskolans jämställdhetsarbete”. I Lenz Taguchi, H. Bodén, L. Ohrlander, K (red). *En rosa pedagogik- jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber AB
- Bromseth, J. Darj, F (red). (2010). *Normkritiskpedagogik- makt, lärande för förändring*. Uppsala: Uppsala Universitetet
- Bromseth, J (2010). ”Förändringsstrategier och problemförståelse: från utbildning om den Andr till queer pedagogik”. I Bromseth, J. Darj, F (red). *Normkritiskpedagogik- makt, lärande för förändring*. Uppsala: Uppsala Universitetet
- Dolk, K. (2011). ”Genuspedagogiskt trubbel. Från en kompensatorisk till en komplicerande och normkritisk genuspedagogik”. I Lenz Taguchi, H. Bodén, L. Ohrlander, K (red). *En rosa pedagogik- jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber AB
- Eidevald, C. Lenz Taguchi, H. (2011). ”Genuspedagogik och förskolan som jämställdhetsarena”. I Lenz Taguchi, H. Bodén, L. Ohrlander, K (red). *En rosa pedagogik- jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber AB
- Esaiasson, P. Giljam, M. Oscarsson, H. Wägnerud, L. (2012). *Metodpraktikan – konsten att studera samhälle, individ och marknad* (4:e rev upplagan). Stockholm: Nordstedt Juridik AB
- Holm, A-S.(2005). *Vi killar har lite mer vid sidan om- maskuliniteter, femininiteter och studieresultat*. Ur *Didaktisk tidskrift*, nr 1-2, 2005 (11 s)
- Lalander, P. Johansson T. (2007). *Ungdomsgrupper i teori och praktik* (3:e upplagan). Lund: Studentlitteratur AB
- Lenz Taguchi, H. Bodén, L. Ohrlander, K (red). (2011). *En rosa pedagogik- jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber AB
- Norman, K. (1996). *Kulturella föreställningar om barn – Ett socialantropologiskt perspektiv*. Rädda Barnen
- Ohrlander, K. (2011). ”Den rosa pedagogiken – återtagandet”. I Lenz Taguchi, H. Bodén, L. Ohrlander, K (red). *En rosa pedagogik- jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber AB
- Paechter, C F. (1998). *Educating the other. Gender, Power and schooling*. London: Falmer Press. (kap.1 & 2, 17 s)
- SFS 2008:567. *Diskrimineringslag*. Stockholm. Utbildningsdepartementet

SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet

Skolverket. (2011). *Läroplan för förskolan.- Reviderad 2010. (2:a upplagan)*

SOU 2004:115. *Den könade förskolan - om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*. Stockholm: Utbildningsdepartementet

Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap (2.a upplagan)*. Lund: Studentlitteratur AB

Svaleryd, K. (2006). *Genuspedagogik*. Stockholm: Liber AB

Tallberg Broman, I. (2009). ”Mamma, pappa, förskolebarn. Om förskolan som jämställdhetsprojekt”. I Wernesson, I (red). *Genus i förskola och skola- Förändringar i policy, perspektiv och praktik*. Göteborgs Universitet.

Wahlström, K. (2003). *Flickor, pojkar och pedagoger: jämställdhetspedagogik i praktiken*. Sveriges utbildningsradio

Wellros, S. (1998). *Språk, kultur och identitet*. Lund: Studentlitteratur AB

Wiklund, C. Petrusson-Nahlin, I. Shönback, H. (2011). ”Språkande som vägvisare i förskolan. Pedagogers språkbruk- en genuspedagogisk fråga om hur vi gör skillnad genom vårt språkliga bemötande”. I Lenz Taguchi, H. Bodén, L. Ohrlander, K (red). (2011). *En rosa pedagogik- jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber AB

Elektroniska referenser:

Diskrimineringsombudsmannen

<http://do.se/sv/Forebygga-diskriminering/Utbildning/Likabehandlingsarbete-i-forskolan/>

Hämtad 2012-04-15

Vetenskapsrådet

<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Hämtad 2012-04-16

Lotta Björkman

<http://www.bjorkmanspedagogiska.se/?pg=1&PHPSESSID=6883403a57546f14d22e759614ffed9d>

Hämtad 2012-04-30

Skolverkets Allmänna råd

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2268>

Hämtad: 2012-04-15

Bilaga 1.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Anhållan om tillstånd för att ert barn kan delta i en undersökning inom ramen för ett examensarbete vid lärarutbildningen vid Göteborgs universitet

Jag heter Emmy Segerlind och jag läser just nu min sista termin på lärarprogrammet på Göteborgs Universitet, där det ingår att skriva ett större examensarbete. Jag har valt att göra en undersökning om förskolans måltider med fokus på ett genusperspektiv. För att genomföra detta behöver jag göra ett antal observationer. Jag kommer använda mig utav videoinspelning för att underlätta i analysen av observationerna.

De förskolor som är med i undersökningen kommer inte nämnas vid namn och det inspelade materialet kommer endast att ses utav mig och raderas efter utförd analys. Materialet behandlas strikt konfidentiellt och kommer inte att finnas tillgängligt för annan forskning eller bearbetning.

Vad jag behöver från er är att ni som elevens vårdnadshavare skriver under detta brev och så snart som möjligt lämnar tillbaka till förskolan så att ansvarig lärare kan samla in svaret vid tillfälle. Sätt således ett kryss i den ruta som gäller för er del:

- Som vårdnadshavare **ger jag tillstånd** att mitt barn deltar i undersökningen
- Som vårdnadshavare **ger jag inte tillstånd** att mitt barn deltar i undersökningen

Datum .....

.....
vårdnadshavares underskrift/er

.....
elevens namn

Har ni ytterligare frågor ber jag er kontakta mig på nedanstående telefonnummer:
0706 16 77 12

Med vänliga hälsningar

Emmy Segerlind